

nijvertijd

Beste donateurs, vrienden en relaties,

Ik had me dit jubileumjaar anders voorgesteld en dat geldt natuurlijk ook voor u.

Wanneer u dit leest hebben we het feest van 100 jaar station Deventer – dat in april/mei niet door ging- helaas moeten missen. Met een groot aantal organisaties is twee jaar lang hard gewerkt aan een breed programma voor de meivakantie. We hopen dat we verderop in het jaar een deel van het programma toch nog kunnen uitvoeren.

Het boek van Arno Dijkhof "Station Deventer 1920-2020" is zonder verder vertoon uitgebracht. Dit prachtige boek verdient het door iedereen gelezen te worden. Ruud van den Akker, die ook het eerste boek van Arno over het Industriespoor heeft vormgegeven, heeft met dit boek zichzelf weer overtroffen.

Op 3 juli 2020 is het 25 jaar geleden dat de SIED werd opgericht. We hebben helaas de voorbereiding voor jubileumactiviteiten stop moeten zetten. Een troost is wel, dat wij niet de enigen zijn die zulke beslissingen hebben moeten nemen. We houden u op de hoogte van de ontwikkelingen.

In deze nieuwe Nijvertijd is niet onze vaste redacteur Ipe de Graaf aan het

woord, maar onze SIED-collega Erik de Jong.

Het onderwerp kan niet actueler. Moderne vormen van telecommunicatie vervangen nu andere (analoge-) vormen van contact. Zonder deze moderne communicatiemogelijkheden was de coronacrisis nog lastiger te doorstaan.

Telecommunicatie is voor ons een tamelijk onzichtbaar gebeuren en buitenshuis nauwelijks op te merken. De begin- en eindpunten om te communiceren zien we nog wel: de telefoon in de hand, het toestel op tafel, de kleine telefooncentrale in een bedrijf en de grote telefooncentrales van voorheen de PTT met schakelapparatuur, alles verbonden door kabels van koper of glasvezels of door straaltorens met schotels om de (radio)golven te ontvangen en te zenden.

De oude telecommunicatieapparatuur behoort tot het industrieel erfgoed. Voor geïnteresseerden is dit erfgoed onder andere te zien in Houweling Telecommuseum te Rotterdam en Oyfo Techniekmuseum te Hengelo.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Eric Giesbers
voorzitter

44

JAARGANG 24 | JUNI 2020

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies over hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

*Oude telefooncentrale
apparatuur.*

Telecommunicatie

Pand van de firma Ribbink, van Bork & Co. in Leeuwarden.

Telecommunicatie als industrieel erfgoed: wat zien we er nog van?

Vanaf de openbare weg lijkt er maar weinig meer te zien van de (vroegere) huisvesting der Telefonie. Het enige dat nog zichtbaar is voor geïnteresseerden in het industrieel erfgoed, zijn wat eenvoudige gebouwen en de telecommunicatiemasten, zelfs de telefooncellen zijn uit het straatbeeld verdwenen. Voor het mobiele telefoonverkeer hebben we in de laatste jaren aan hoge masten juist wel weer allerlei GSM-apparatuur zien verschijnen.

Telefonie in Deventer en regio

In 1881 kreeg Amsterdam als eerste stad een telefoonnet. Deventer volgde in 1886 en was vanaf 1900 als industriestad het telefooncentrum voor de omgeving richting Salland en voor de overkant van de IJssel, tot en met de Oost-Veluwe (Apeldoorn). Eind jaren twintig van de vorige eeuw maakten nieuw aangelegde telefoonkabels – van Amersfoort naar Hengelo en van Arnhem naar Zwolle – Deventer tot onderdeel van het landelijk telefoonnet. Deventer stond in die tijd te boek als de vijfde gemeente met een telefoondistrict. Maar veel uit die tijd is verdwenen. Dat geldt ook voor Deventer: er zijn hier nog nauwelijks zichtbare overblijfselen uit de vroege geschiedenis van de telefonie. Slechts door een enkele oude foto of beschrijving kunnen we ons nog een voorstelling maken van het begin der telefonie.

In den beginne waren er luchtlijnen

In 1886-1889 startte de Amsterdamse firma Ribbink, van Bork & Co, een particulier bedrijf, in Deventer en Leeuwarden de aanleg van een lokaal telefoonnet. In Leeuwarden is het gebouw van de firma nog bewaard gebleven. In Deventer wijzen alleen de bouwtekeningen uit 1898-1900 van deze firma op de aanleg van een telefoonleiding bovengronds vanaf Assenstraat via Grote Poot en Lange Bisschopstraat naar de Striksteeg met op de jongens-HBS (Pontsteeg) een dakopbouw.

Eind negentiende eeuw voerde men een telefoongesprek via koperdraden, die liepen van telefoonpaal naar telefoonpaal en in de stad van dak tot dak. Een telefoniste was noodzakelijk om deze lijnen bij elkaar te brengen: ja, de vrouwenstem bleek beter over deze lijnen te verstaan dan de lagere mannenstem.

Electrisch schellenbord van Ribbink, van Bork & Co.

In 1894 had Deventer 198 telefoonnummers. De allereersten, die een telefoonaansluiting in hun zaak lieten aanleggen, waren fabrikanten, waarna vrije beroepsbeoefenaren en middenstanders volgden.

De verbindingen met de luchtlijnen waren zeer storingsgevoelig. Door de fabricage van een waterdichte kabelmantel ontstond de mogelijkheid om de koperdraden in de grond te leggen. Daarmee werd het mogelijk de lokale netten met elkaar interlokaal te verbinden. De oprichting van Rijks-telefoon dienst in 1897 had als doel deze interlokale verbindingen te beheren.

Telefoon-bureau van de Rijkstelefoondienst nabij de IJssel te Dieren.

Het Rijk grijpt in

De Rijkstelefoondienst bracht rond 1900 de rijkstelefoonburelen onder in de Post- en Telegraafkantoren. Later werden zelfstandige telefoon-bureaus gebouwd: een mooi voorbeeld van een dergelijk bureau is nog te vinden nabij de IJssel in het oude dorp Dieren. Met de Rijkstelefoonwet uit 1906 wilde het Landsbestuur de telefoonvoorzieningen in één hand krijgen. De Rijkspost & Telegraaf nam in 1916 het lokale net in Deventer over van de firma Ribbink, van Bork & Co. In 1927 waren alle telefoonnetten – met uitzondering van die in de drie grootste steden – in handen van het Rijk en startte de PTT als organisatie.

Elk telefoontoestel had tot in de jaren twintig om te kunnen bellen een eigen energievoorziening. In oude films is te zien, hoe men daarvoor aan een slinger aan het toestel moest draaien. De invoering van de centraalbatterij – om de energie voor de gesprekken vanuit de telefooncentrale te kunnen leveren – vond het eerst plaats in grotere lokale telefoonnetten, wat ook voor Deventer gold, met ruim 700 aansluitingen. Tevens kwamen er toen telefoons met een kiesschijf.

De geschiedenis van de telefonie is enerzijds door een snel groeiende vraag en anderzijds door een aaneenschakeling van technische vernieuwingen bepaald: automatisering en capaciteitsvergroting zijn altijd aan de orde van de dag geweest. Wijzigingen in de techniek en het gebruik vonden eerst plaats in de lokale netten: voor interlokaal telefoonverkeer bleef de telefoniste nog vele jaren nodig. Een Deventer voorbeeld van vroege automatisering zien we in 1922: men richtte een 'bureel' in met een nieuw handschakelsysteem voor inkomende en uitgaande lijnen, waardoor er minder telefonistes nodig waren. Tien jaar later had Deventer zo'n 1500 abonnees.

Vertakkingen en gebouwen

Het telefonie-netwerk in een gemeente zette men stervormig op: vanuit de hoofdcentrale legde men kabels naar maximaal 10 eindcentrales in de wijken en regio. Eindcentrales hebben via een kabel

rechtstreeks verbinding met de telefoontoestellen in huis en zaak. Het privé en zakelijk telefoonverkeer loopt via de eindcentrale naar de hoofdcentrale, die weer onder een districtscentrale valt. Via kabels -en later straaltorens- staat deze districtscentrale in verbinding met de districtscentrales elders in het land.

Voor een gesprek tussen twee personen waren in de begintijd twee koperdraden nodig. Maar door de zich sterk ontwikkelende techniek was het begin jaren zestig door een nieuwe techniek mogelijk om 24 gesprekken tegelijk over twee draden te voeren. Tegenwoordig is het aantal gesprekken enorm vergroot door de invoering van onder andere elektronische centrale en de glasvezelkabel.

De telefoondienst en de telefooncentrale bracht men veelal onder in postkantoren, in Deventer in het Post- en telegraafkantoor uit 1906 in de Nieuwstraat (architect Rijksbouwmeester C.H. Peeters, rijksmonument) en te Twello in 1909 in het postkantoor aan de Domineestraat, een gebouw, ook rijksmonument, van dezelfde C.H. Peeters. Vanwege de toename in omvang van de telefooncentrales zette men vaak naast het postkantoor een apart gebouw neer, zo ook in Deventer en Twello.

Voor de kleinere eindcentrales liet de PTT rond 1930 afzonderlijke behuizingen ontwerpen, die nu nog te zien zijn in Deventer en omliggende plaatsen. Het zijn kleine gebouwen met een schilddak, nog te zien in Diepenveen, Bathmen, Wijhe, Olst, Wesepe, Wilp en Terwolde. De PTT-standaardgebouwen zijn meestal goed zichtbaar vanaf de openbare weg, maar in Olst is het gebouw tamelijk verborgen achter andere bebouwing.

In Twello, Colmschate en Lettele zien we – iets oudere – eindcentrales met een zadeldak. Deze drie gebouwtjes zijn minder zichtbaar vanaf de openbare weg. Het gebouwtje in Lettele is nog in gebruik, terwijl de twee in Twello en Colmschate rond 1976 zijn vervangen door een nieuw gebouw op een andere plek.

Nieuwbouw door het groeiende telefoonverkeer

Het telefoondistrict Deventer was vanaf 1948 alleen nog een technisch district, omdat de PTT de

Eindcentrales met schilddak in Terwolde en Diepenveen.

Oude eindcentrale met zadeldak in Twello.

Eindcentrale in Twello.

organisatie naar Zwolle verhuisde. De enorme groei van het telefoongebruik vanaf de jaren vijftig gaf de nodige problemen bij de telefooncentrales. In 1964 wijzigde het netnummer Deventer van 0670 naar 0570. Deventer bleek niet bereikbaar door het vele gebruik van het landelijke nummer voor de telefonische nieuwdienst, dat ook met 06 begon. Dit nummer belde men vooral, wanneer er op onze aardbol een calamiteit of ramp plaatsvond.

Tijdens de zogenaamde Cubacrisis in 1962 – een conflict tussen VS en de voormalige Sovjetunie – was bijvoorbeeld Amsterdam voor Deventer niet bereikbaar.

Hoewel een abonnee in 1960 maar ongeveer 27 uur per jaar telefoneerde, groeide het aantal abonnees zo gestaag, dat de PTT lange tijd met capaciteitstekorten kampte. Soms moesten de nieuwe klanten erg lang wachten, voordat een aansluiting thuis of in de zaak beschikbaar kwam. Uit die tijd dateert dan ook de PTT-slogan: *'Spreek kort, houdt het zakelijk!'* De slogan *'Gebruik de telefoon, bel eens een ver familielid!'* gebruikte men pas in de jaren tachtig.

Het capaciteitstekort van de mechanische telefooncentrales maakte grotere gebouwen nodig, die snel en goedkoop tot stand moesten komen. In de regio Deventer werden twee eindcentrales vernieuwd: de oude gebouwen met zadeldak in Twello en Colmschate verving men door twee rechthoekige gebouwen. In Deventer bouwde de PTT in de jaren zestig, naast het postkantoor, niet alleen een grote nieuwe districtscentrale aan de Bagijnenstraat, maar ook nog een tweede grote centrale aan de Averlostraat. Deze gebouwen in Deventer stonden tjokvol met apparatuur en er liepen vele monteurs rond.

Door miniaturisering uit beeld

Vanaf de jaren zeventig zorgde een gewijzigde telefoontechniek, dat de PTT haar omvangrijke mechanische centrales kon vervangen door kleine elektronische centrales. Dit veroorzaakte een enorme vermindering in ruimtegebruik en personeel. Nu staan er enkele kasten in grote lege ruimten, die men op afstand bewaakt. Op gezette tijden komt er een monteur langs om onderhoud te plegen. Telecommunicatie is met de miniaturisering in de afgelopen eeuw een technisch hoogstandje geworden, dat erg weinig ruimte inneemt.

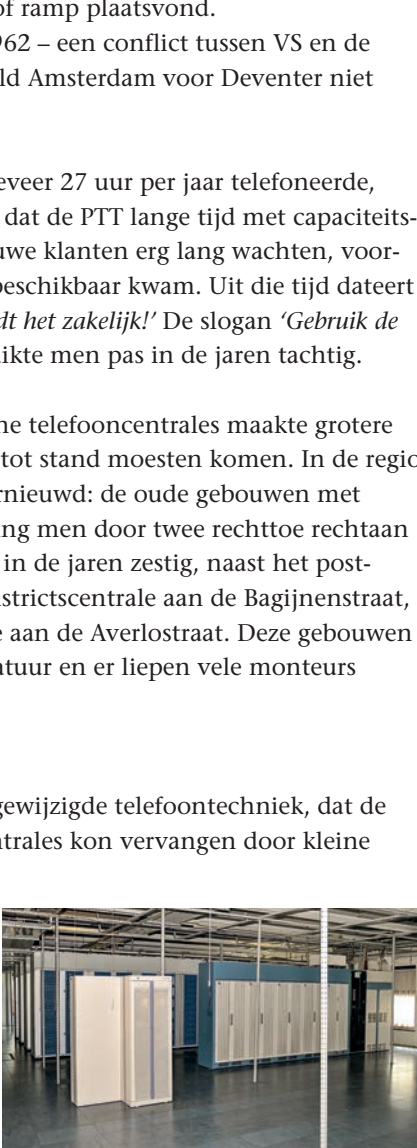
Daarom zijn de 'telefoongebouwen', net als de monumentale postkantoren, nu vooral nog een historische bezienswaardigheid.

Eindcentrale in Colmschate.

Districtcentrale Nieuwstraat/Bagijnenstraat, Deventer.

Digitale telefooncentrale.

Colofon

Tekst: Erik de Jong
Fotografie: Dank aan het Houweling Telecommuseum, Rotterdam voor het beschikbaar stellen van enkele foto's. Fotobewerking Theo de Kreek
Redactie: Ipe de Graaf, Janleo van de Laar en Sam de Visser
Vormgeving: Pieter Ellens
Allison grafische vormgeving

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Nijvertijd is gratis te downloaden op www.sied.nl

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:

€ 20 (of meer) voor particulieren
€ 25 (of meer) voor organisaties
€ 50 (of meer) voor bedrijven
€ 250 (of meer) voor 'Vrienden'
op bankrekening NL83 INGB 0000 4151 41
t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer.
Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

Auping
Fooddock Deventer
Houdbaar
JVZ Ingenieursburo
Kristinsson Architecten
Le Clercq Planontwikkeling
Peree Bouwadvies bv
PHB Deventer
Salland Storage
Schaap Bliksembeveiliging en Ontstoringstechniek
Schildersbedrijf Wolters bv
Solo sinds 2014
Ten Hag Groep
Trivium Packaging
Van Dalen Installatietechniek
Witteveen + Bos

S T I C H T I N G
INDUSTRIEEL
ERFGOED
D E V E N T E R